

Hans Jæger (1854–1910)

Fra Kristiania-Bohêmen (utdrag fra forordet)

Bohemene hadde som sitt første bud at de skulle skrive om sitt eget liv. Jæger gjorde det svært åpent i romanen Fra Kristiania-Bohêmen (1885), der han forteller om sitt eget og sin venns hyppige besøk hos prostituerte i Kristiania. Boka ble straks beslaglagt, og Jæger ble dømt til 60 dagers fengsel. Her kan du lese et utdrag fra forordet til boka, der Jæger forklarer hva han vil med boka.

Jeg vet at denne bok er et monstrum av en bok – litterært som sosialt. Men dessverre, den måtte bli det i begge henseender.

Litterært, fordi jeg, uten opprinnelig litterært talent, i tredveårsalderen så meg nødsaget til selv å overta løsningen av en oppgave som jeg i en årrekke hadde gått og ventet på skulle bli løst av en annen – den oppgave nemlig å innlede en moderne norsk romanlitteratur.

Sosialt, fordi denne oppgave ikke kunne løses uten ad naturalistisk vei, og fordi ethvert virkelig naturalistisk verk både ved sin form og ved sitt innhold nødvendigvis må støte voldsomt an imot hva der nå for tiden ansees for god sosial tone.

Jeg skal forklare hvorfor:

Naturalismen er – kort definert – deterministisk diktning.

Og determinismen går ut fra at menneskene under de faktisk forhåndenværende omstendigheter umulig kan handle annerledes enn de virkelig handler. Den går med andre ord ut fra at hvis et menneske drages til ansvar for sine handlinger, så drages han til ansvar for noe hvori han ingen som helst «skyld» har, hvori han altså, er ganske og aldeles «uskyldig». Men å drage et menneske til ansvar for det hvori han er ganske og aldeles «uskyldig», det kan man ikke gjøre med noen moralsk rett.

Determinismen går altså ut fra at man aldri med noen moralsk rett kan drage et menneske til ansvar for hans handlinger. –

Den praksis det moderne samfunn befølger, svarer ikke ganske til denne determinismens oppfatning. Det moderne samfunn bekjenner seg som man vet til en bestemt herskende moral, i den oppdrages den oppvoksende slekt, og for overtredelse av den setter samfunnet forskjellige straffer i den hensikt at bevisstheten om straffen der følger på den umoralske handling, skal tre støttende til hvor den moralske følelse skulle vise seg utilstrekkelig til tross for den moralske oppdragelse.

Sådan er det moderne samfunns praksis, og ved denne praksis opprettholdes den dag i dag den gamle morals herredømme.

Og hva er det som derved skjer? Hva vil det si at moralen ved hjelp av den moralske oppdragelse og det moralske ansvar seirer hos den store masse av individer?

Intet annet enn at alle de individuelle anlegg og tilbøyeligheter der står i strid med den gjengse moral, trenges tilbake; at m.a.o. individualitetene nivelleres, hindres i å komme til fri utfoldelse. – Ved denne individualitetenes nivellering fattiggjøres det personlige individuelle liv, og følgen er at samfunnslivet, det sosiale liv, i stedet for å være et fruktbart samliv mellom rikt utviklede individer hvis forskjelligartede og eiendommelig utformede naturer bryter seg imot hinannen i et rikt vekslende fargespill, sviner inn til en ensartet sammenlevens fargeløse grått i grått. – Fattiggjørelsen av den enkeltes liv hevner seg mangefold på det sosiale livs gehalt.

Deterministen ser på denne fattiggjørelse av livet – og beklager den. Både for sin egen og for alle de andres skyld. Og er han forfatter, så kunne det nok hende han fikk lyst til å ta et riktig forkrøplet eksemplar av arten og legge det frem for offentligheten; peke på de spirer som opprinnelig fantes, vise hvordan de litt etter litt drepes under den moralske utvikling, og så stille det frem i hele sin nakne fattigdom, det ynkerdig forkrøplede liv hvori denne kastreeringsutvikling endte.

Men hvis han gjør det?

Ja, så skriker publikum opp – og leiesvennene, de strenge dusinkritikere går i spissen – : Hvorfor fremstiller han ikke heller det skjønne i livet enn det stygge! Dette enkle stoff, og denne utilhyllede fremstilling av det i hele sin ekkelhet – vi vet ikke hva der er motbydeligst. – Nei, diktningen skal være skjønnlitteratur, ikke styggelitteratur.

Dog, der blir ikke skrevet så mange av den slags bøker; der er nemlig andre oppgaver som ligger den deterministiske forfatter nærmere.

(...)

La oss tenke hva det vil si det: å leve utstøtt av det sosiale liv og bli behandlet som samfunnets berme og utskudd; la oss tenke på hva det vil si, og vi vil forstå hvorledes selve livet og dermed også den personlige frihet da får så lite å bety at risikoen for å miste liv og frihet ikke lenger formår å avholde individet fra forbrytelsen, avholde det fra noen kamp mot samfunnet som samfunn – denne kamp der så godt som bestandig ender med individets

undergang som menneske.

Deterministen ser på disse sørgelige frukter av det moralske ansvar og gripes av sympati for alle disse ulykkelige ofre for den offentlige menings moralske tyranni – først fordi disse menneskers opprinnelighet tiltaler ham, dernest fordi de lider. Og bor der en dikter i ham, kan det nok hende han stiger ned i den verden hvor disse ulykkelige har sitt tilhold, vandrer omkring iblant dem, lever sammen med dem og studerer deres liv der nede i de skumle regioner, hvor smuss og råttenskap, råhet og uterlighet, uhumskhet og forvorpenhet spirer frodig frem av fattigdommen og den åndelige elendighet som sopp av den sumpige jordbunn. Og når han så stiger opp igjen til dem som har sine hjem der oppe i lyset og luften, og fremstiller for dem i levende sanndru bilder disse forulykkede individers tragiske levnetsløp – : hvordan de først begynte sin tilværelse der oppe i dagens klare lys de også; hvordan de så, slik som de nå en gang var, av omstendighetenes makt med nødvendighet førtes inn på de umoralske veier, inn under det moralske ansvar; og hvordan de så ble kastet ut på skråplanet, hvor de med jernhard nødvendighet gled ned i elendigheten – når han skildrer med levende farger for dem her oppe all den gru som de i sin moralske forblindelse fører ned over disse ulykkelige; så venter han at den moralske forblindelse skal falle som skjell fra deres øyne, at de skal slå seg for sitt bryst og bekjenne at deres er skylden, og at de skal si til seg selv hver enkelt av dem: Jeg vil ikke lenger være med på denne grufulle umenneskelighet, jeg vil iallfall fra nå av gjøre mitt til at der kan bli en ende på dette moralske tyranni, så all denne menneskelige elendighet endelig en gang kan komme til å høre opp.

Fra Fra Kristiania-Bohêmen, 1885

nivellere: jevne ut, gjøre likt.

kastre: her: forkrøple

forvorpenhet: moralsk fordervelse

uterlighet: usømmelighet

Spørsmål

1. Hvordan definerer Jæger naturalismen?
2. Hvordan resonnerer Jæger når han skriver at determinismen går ut fra at en aldri med noen moralsk rett kan dra et menneske til ansvar for sine handlinger?
3. Diskuter Jægers standpunkter. Har de noen relevans til dagens samfunn?